

FRI-229-2-LLSHP(S)-05

LEXICAL SIMILARITIES BETWEEN THE BULGARIAN WORD *КРАЙ* AND THE FRENCH WORD *FIN*¹²⁰

Senior Lecturer Nevena Stoyanova, PhD

Department of Romance Languages

St. Cyril and St. Methodius University, Veliko Turnovo, Bulgaria

E-mail : n.stoyanova@ts.uni-vt.bg

Abstract: The paper examines the lexical asymmetry between the French word *fin*, the Bulgarian word *край* and their synonyms by comparing original texts and their translated versions, supplemented with data on the etymology of the words and their salience. The results are part of a study of the concept "border" and its lexicalization in Bulgarian and French.

Keywords: cross-linguistic polysemy, colexification, conceptual system

ВЪВЕДЕНИЕ

Думата *край* е речниково и преводно съответствие на френската дума *fin*, както при обозначаване на физическа граница, така и в преносно значение. Двете думи сочат към подобни референти и бележат редица сходства при употребата си, въпреки че в диахроничен план не споделят една и съща история и имат различна семантична мотивация.

Приведените примери са получени при съпоставка на художествени преводи между двата езика или на сходни художествени текстове. Техният анализ е свързан с изследването на отделните компоненти на идеята за граница и нейната лексикализация на френски и на български, както и на концептите, които стоят зад съответните лексикални единици и техните синоними и антоними. Придружени са от справка за етимологията на думите и за тяхната „колексификация“¹²¹ (*fin* за фр. език и *край*, за българския език), т.е. способността им да изразяват два или повече концепта, предадени с различни думи в други езици.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Думата *fin* произлиза от лат. *finis*, от една страна „край, лимит“, а от друга – „цел“. Тези латински значения преминават и във френската дума. Първоначално (10 в.) „място, където нещо спира в пространството или във времето“, а след 13 в. и „място към, което човек се стреми“ (цел). Днес *fin* обозначава предимно край на времеви период или на процес (*fin de la vie*, „край на живота“). А един от нейните синоними, *bout* – край във времето или в пространството, но или когато става въпрос за двата края на обект (*les deux bouts du sac*, „двата края на чувала“), или само за значимия край на обект/интервал: *le bout de mon nez* („върха на носа“). Има и други случаи на салиентност при думата *bout*. Обикновено се касае за функционално значимия край на предмета, вероятно свързан с мотивацията на думата *bout*, която първоначално означава „удар“ (от глагола *bouter*, удрям), а впоследствие започва да обозначава „края, с който се нанася ударът“, т.е. придобива инструментално значение. И макар обектът да има повече от един край, под *bout* се разбира именно инструменталният край, а останалите не са назовани, не съществуват: *bout du doigt*, върхчето на пръста; *du nez*, връх на носа, *d'une cigarette*, крайчето на цигара, и др.

Друг синоним – *fond* (от лат. *fundus*, основа, дъно, същност, край) може да обозначава място, противоположно на точката за достъп (вход, праг и др.) в помещението. Първоначално думата сочи „най-ниската част на предмет или на вдлъбнатина“ (1100), но

¹²⁰ Докладът е представен пред секция „Езикознание, литературознание, история и философия“ на 63-тата научна конференция на Русенския университет „Ангел Кънчев“ и Съюза на учените-Русе на 18 октомври 2024 година с оригинално заглавие на български език: ЛЕКСИКАЛНИ ПРИЛИКИ МЕЖДУ БЪЛГАРСКАТА ДУМА КРАЙ И ФРЕНСКАТА ДУМА FIN

¹²¹ Rzymiski, C. et al., 2020.

много скоро се добавят преносното значение „край“ и край по хоризонтал, „най-отдалечената част“.

Българската дума *край* покрива много повече значения от коя да е от френските изходни думи поотделно. Тъй като на френски разликите между *край в пространството*, *край на процес/времеви край* са по-фино разграничени на лексикално ниво, освен за лексикална асиметричност при съпоставката между двата езика, можем да говорим и за двусмисленост на български: а) *края на пътя* може да означава : le/au bout du chemin (chemin= път, като отсечка в пространството): Chacun garde un *chemin* au **bout** duquel il y a une porte verrouillée derrière laquelle se trouve le souvenir intact (Cardinal 1975); la/ à la fin du chemin (chemin = процес на изминаване на пътя): C'est bien le spectacle de la **fin** du *chemin* de la pourriture. Това бе наистина **дъното** на блатото (Charrière 1972); б) *края на света* може да означава: le/au bout du monde (monde = свят, като повърхност в пространството): Но преди още да осъзнае какво е, едно бурно море я изкорени от извора и я изхвърли на другия **край** на *света*, на този чужда бряг при мене. Or, avant même que cet enfant, une fillette, ait pris conscience de soi, une mer tempétueuse l'a arraché à sa source et jeté à l'autre **bout** du *monde*, sur cette rive étrangère où je suis (Dimitrova 1973) ; la/à la fin du monde (monde = свят, с акцент върху всичко съществуващо): Elle vous attendra, dit-elle, s'il le faut, jusqu'à la **fin** du *monde*. Щяла да ви чака, казва, ако ще, до **края** на *времената*. Срв.: ... cette catastrophe que nous appelons la **fin** du *monde*... голямото сгромолясване, наричано **край** на *света*. (Yourcenar 1968)

Макар от горните примери да изглежда, че *fin* се комбинира с процеси и времеви интервали, а *bout* – с пространствено разположени обекти, двете думи могат да се срещнат в сходно езиково обкръжение, като и двете са в състояние да въвеждат *времеви интервали*. Това обаче става по различен начин за всяка от думите. *Bout* посочва интервала в неговата *неделимост*, като важно е цялостното му отминаване, *fin* служи за по-фино определяне на времето - времевият интервал е по-ясно обозначен, и като цялост, и като част от цялото; за разлика от *bout*, тук става въпрос за края на интервала, не за времето след приключването му: *la fin du mois/d'une saison* и др. vs *le début/la moitié (la mi-)* : а) Mr. Bowen et le docteur se retirent et nous passons la **fin** de la *matinée* et une partie de l'après-midi avec notre ami. Господин Боуен и докторът се оттеглиха и ние изкарахме **останалата част** от *предобеда* и малко след това с нашия приятел. б) Le journal d'aujourd'hui annonce pour la **fin** du *mois* l'arrivée du bateau qui vient nous chercher avec une escorte de policiers français. Според вестника в **края** на този *месец* трябвало да пристигне кораб с френски ескорт, който да ни прибере. (Charrière 1972) Ето и примери от българския корпус, които не могат да се преведат с *bout*, а с *fin*, тъй като се касае за крайна част от самия интервал: а) „Има толкова видове лъчи – каза той, - че ако трябва да ги изброявам и обяснявам, едва ли би ми стигнало времето до **края** на *годината*.“; б) Той натисна копчето на магнетофона и както седеше на креслото си – една остаряла вещ от **края** на миналия *век*, с пискюлчета и на колелца... (Гуляшки 1985)

При всеки от тези случаи (на български и на френски) може да се посочи противоположният край, т.е. да се назове началото на интервала (в **края** на този *месец* – в началото на този месец; до **края** на *годината* – до началото на годината; от **края** на миналия *век* – от началото на миналия век, и т.н.; могат да се въведат и други части от периода: среда, втора половина и пр.) Срв.: *le bout d'un mois, d'une minute, d'une année* и др.: Il fut condamné à vingt ans et s'évada au **bout** de quatre. Осъдили го на двадесет години и в **края** на четвъртата той духнал. (Charrière 1972)

Bout няма опозиция в подобна конфигурация, противопоставянето на *début* е ирелевантно. Думата сочи край на времеви отрязък, като само този край е значим като информация, т.е. имаме още един случай на салиентност при употребата на *bout*. Освен това акцентът не е върху последната част на интервала, а върху неговото цялостно отминаване, след което започва нещо друго. Именно по тази причина в много случаи предложният израз

au bout de се превежда с предлога *след*: *La gifle a été si forte que je ne m'en suis relevé qu'au bout de treize ans*. Ударът бе толкова жесток, че успях да се изправа отново на крака едва след тринадесет години. (Charrière 1972) *Bout* и *bord/rebord* - край на маса. При употребата им в комбинация с *table/маса* думите *bord* и *bout* са конкурентни, макар в определен контекст да се наблюдават разлики. Когато се използва *bord (rebord, ръб)* се има предвид краят, периферията на онази част от масата, върху която може да се постави друг обект. Това е ръбът на горната ѝ (функционална) плоскост и пространството в близост до него. Когато се въвеждат по-фини детайли (докосване с пръсти, поставяне на предмети и др.) се предпочита *bord* пред *bout*, като втората дума се използва при локализации на обекти (хора, столове и др.) в непосредствена близост до масата, а не върху нея. В това отношение можем да кажем, че „една чаша стои в края/близо до ръба/ на масата“ (*au bord/coin/ de la table*), докато „един човек седи в края на масата“, не на ръба ѝ, а до него (*au bout de la table*): а) *doigts/пръсти* – *bord (rebord)/ръб*: ... on devine les gestes qui glissent sur les choses, redressant une image sur le mur, caressant du doigt le **bord** de la table, le velours d'une chaise. [... може да си представи движенията на ръцете, които се плъзгат по вещите, оправят някоя картина на стената, минават леко с пръсти по **ръба** на масата, по кадифената тапицерия на стола. (De Keyser 1996)]; Il se cachait derrière une autre paire de lunettes de soleil(...) et pianotait nerveusement sur le **rebord** de la table. Той криеше очите си зад нови черни очила с тежки кокалени рамки и нервно *помпенаше* с *пръсти* по **ръба** на масата. (Modiano 1975) б) *cogner/блъскам (и под.)* – *bord (rebord)/ръб*: En chemise et pieds nus sur les dalles fraîches... tendant le bras pour éviter de cogner, dans le vide, une chaise ou le **bord** arrondi de la table d'acajou, elle cherche de ses mains tendues tout ce qui devrait se trouver sur son passage. [Само по риза и боса върху хладните плочи..., като протяга ръце напред, за да не се *блъсне* из тъмното в някой стол или в **ръба** на кръглата махагонова маса, тя търси с пръсти всичко онова, което би трябвало да се намира на пътя ѝ. (De Keyser 1996)]; в) *одушевени обекти: s'installer/настанявам се* – *bout/край*: Un soir... je m'étais installée devant mon couvert, au **bout** de la table déjà dressée pour le dîner des grands. [Една вечер се бях настанила на своето място, на **края** на масата, която вече бе подготвена за вечерята на големите. Cardinal 1975)] Срв.: Навикнал беше към щедро обещаването, но не винаги плащано възнаграждение, към *мястото* в горния или в долния **край** на трапезата... Il avait l'habitude des salaires généreux mais pas toujours payés, du *siège* au haut bout ou au bas **bout** de la table (Yourcenar 1984); *assis/седнал* – *bout/край*: Puis, quand la lumière des bougies éclaira l'intérieur, je distinguai en face de moi une étagère d'où montait le tic-tac d'un réveil, une corbeille à ouvrage posée sur un guéridon d'osier, et tout au **bout** de la table, assise et immobile, j'aperçus la femme qui m'avait introduit. [После, когато светлината на свещите освети вътрешността, различих пред себе си етажерка, на която тиктакеше будилник, кошница с принадлежности за ръкоделие, поставена на раkitова масичка, и *седнала* тихо в *самия край* на тази масичка – жената, която ме бе въвела в къщата. (Gracq 1991)]. г) *неодушевени обекти*: On apporte un *tabouret* qui se trouvait devant la porte, dans la cour, et il est mis au **bout** de la table. Ainsi l'évêque voit bien tout le monde. От двора донесоха една *табуретка*, която стоеше пред нашата врата, и я *сложиха* в **края** на масата, така че владиката да може да ни вижда добре (Charrière 1972).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Две семантични характеристики са лексикализирани единствено на френски език – 'страничен/периферен край' и 'край по дължина' (срв.: *bord de chemin* и *bout de chemin*). На български същите характеристики могат да бъдат изразени лексикално чрез друга част на речта – с производните предлози *покрай*, *докрай* и *накрай*, докато думата *край* е многозначна до такава степен, че включва и двете. При съпоставка между двата езика се наблюдава засилена лексикална асиметричност, при която на една българска дума (*край*) отговарят повече от десет френски думи.

Таблица 1 Съотношение между българското съществително име **край** и неговите съответствия на френски език.

Концептуално ниво	БЪЛГАРСКИ	ФРЕНСКИ
<i>край по дължина</i>	край (същ.име)	bout
		extrémité
		fin
		mort
		terme
		pointe
		fond
<i>страничен или периферен край</i>	край (същ.име)	bord
		rebord
		limite/lisière/frontière

Многозначността на българската дума *край*, за сметка на това, се комбинира с изключително високата продуктивност на лексията *кра(е/й)*-, което не може да се посочи за нито едно от френските ѝ съответствия :

Таблица 2. Разпределение по синтактични класове на българската лексия кра(е/й)

Част на речта	Лексема	
<i>съществително име</i>	край	fin
	крайче	
	крайчец	
	крайност	finitude, finité (фил.)
	крайник	
	краешник	
	краище	
	крайбрежие	
	окрайнина	
	покрайнина	confins
<i>прилагателно име</i>	краен	final, fini
	безкраен	infini
	крайбрежен -----	
	крайречен----	
	крайдунавски-----	
	крайморски-----	
	крайпътен-----	
	крайгълен----	
	крайградски----	
	крайселски----	
	покраен	
<i>глагол</i>	-	finir, finaliser, définir
<i>наречие</i>	крайно	finiment (мат.)
	безкрайно	infiniment
	накрая	enfin
	открая	
	покрая (диал.)	
<i>предлог</i>	край	
	покрай	
	накрай	

	докрай
	открай

REFERENCES

- BTR (1995) Bulgarian Dictionary, Sofia: Nauka i izkustvo (**Оригинално заглавие:** *Български тълковен речник, Наука и изкуство, София 1995*)
- BER (1996) Bulgarian Etymological Dictionary, t.V. Iv. Georgiev, Y. Zaimov, S. Ilchev, I. Galabov, Sofia: Prof. M. Drinov (**Оригинално заглавие:** *Български етимологичен речник, В. Ив. Георгиев, Й. Заимов, С. Илчев, И. Гълъбов, УИ „Проф. М. Дринов“, София, т. V, 1996*)
- Cardinal, M., 1975. Les mots pour le dire. Bernard Grasset (превод – мой)
- Charrière, H., 1992. H. Charrière. The Butterfly. Ed. „Sibiya“, translated by Vera Dzhambazova. (**Оригинално заглавие:** *Анри Шарьер. Пенерудата. ИК „Сибия“, 1992. Превод от френски: Вера Джамбазова.*)
- Charrière, H., 1972. Papillon. Robert Laffont.
- CNRTL: Centre national de ressources textuelles et lexicales<<http://www.cnrtl.fr/definition/>> (accessed on 5.09.2024)
- Darcy I., Daidone, D., & Kojima, C., 2013. Asymmetric lexical access and fuzzylexical representations in second language learners. The Mental Lexicon, 8(3), 372-420.
- De Keyser, E., 1996. La Surface de l'eau. Labor (превод – мой)
- Dictionnaire occitan, Lo Congrès, permanent de lenga occitana <<https://www.locongres.org/fr/applications/dicodoc-fr/>> (accessed on 10.07.2023)
- Dimitrova, B. (1973). L'enfant qui venait de Vietnam. Paris, Seuil. Translated by Mireille Gansel and the author. (**Оригинално произведение:** *Димитрова Б. Страшният съд. Народна култура, София, 1968*)
- Gracq, J., 1991. La Presqu'île. José Corti (превод – мой)
- Gulyashki, A., 1985. Sleeping Beauty. Sofia: Balgarski pisatel. (**Оригинално заглавие:** *Гуляшки, А., Спящата Красавица. Български писател, 1985*)
- Modiano, P., 1975. Villa triste, Gallimard, Paris.
- Modiano, P., 1980. Villa "Sadness". Ed. „Narodna kultura“, translated by Penka Proykova (**Оригинално заглавие:** *Патрик Модиано. Вила „Тъга“. ДИ „Народна култура“, превод от френски Пенка Пройкиова*)
- Ray, A., 1998. Dictionnaire historique de la langue française, Le Robert, Paris.
- Robert 1992. Le Petit Robert 1, Le Robert, Paris.
- Rzyski, C., Tresoldi, T., Greenhill, S.J. et al., 2020. The Database of Cross-Linguistic Colexifications, reproducible analysis of cross-linguistic polysemies. Sci Data 7, 13 /2020.
- Semenov, A.V., 2003. Etymological Dictionary of the Russian Language. Moscow (**Оригинално заглавие:** *Семенов А.В. Этимологический словарь русского языка. Москва*)
- Shanskiy, N.M., 2004. School Etymological Dictionary of the Russian Language. Origin of the word/ N.M. Shanskiy, T.A. Bobrova. — 7th ed., stereotip. — M.: Drofa. (**Оригинално заглавие:** *Шанский Н.М. Школьный этимологический словарь русского языка. Происхождение слов/ Н.М. Шанский, Т.А. Боброва. — 7-е изд., стереотип. — М.: Дрофа*)
- Yourcenar, M., 1968. L'œuvre au noir, Gallimard.
- Yourcenar, M., 1984. Creation in black. Edition: Profizdat, translated by Krasimir Mirchev (**Оригинално заглавие:** *Творение в черно. Издателство: Профиздат. Превод от френски: Красимир Мирчев.*)